

Шилова Галина Петрівна
Старший викладач

Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин

ЕСТЕТИЧНА АКТИВНІСТЬ І КРИЗОВЕ СУСПІЛЬСТВО

Суспільні події кризового, революційного, переломного характеру актуалізують, зокрема, проблеми самосвідомості, ідентичності, духовності особистості та ін. Духовний вимір особистості у філософській і психологічній традиції пов'язується, зокрема, і з естетичним відношенням, естетичною активністю (А.С.Арсеньєв, Г.С.Батіщев, В.С.Біблер, О.Г.Дробницький, Е.В.Ільєнков, О.Ф.Лосєв, С.Л.Рубінштейн, В.Д.Шадріков та ін.). Роль естетичного в кризові (і будь-які) періоди існування суспільства не знімається розхожим виразом «краса врятує світ» або «коли говорять пушки, музи мовчать», воно є конститууючою особистістю.

Естетична активність дозволяє відкрити в об'єкті естетичний предмет, побачити його «через призму краси» (Е.Ільєнков). Вона є специфічним актом, «зустріччю», в якій людина досягає прагматичну, пізнавальну і будь-яку іншу мету, осягає сутність в чуттєво даному предметі – природі, творі мистецтва, людині, всесвіті, – діє адекватно логіки (індивідуальності) предмета, виявляє зацікавленість в самому предметі, а не його службовій функції, стверджує його існування.

Естетичне не знаходиться на поверхні об'єкту, а відноситься, за С.Л.Рубінштейном, до «слабких» сторін, які маскуються «сильними», практичними сторонами його використання. Тому, цілком виправданий розвиток естетичного ставлення, насамперед, відносно творів мистецтва, де автор твору демаскує ці чуттєві властивості предмету і виявляє їх в суттєвих для певного виду мистецтва параметрах, показуючи при цьому: «ось як треба бачити річ, якщо хочете бачити її естетично!» (Г.Г.Шпет) [5, 13]. Психологічними механізмами відкриття естетичного є, по-перше, механізм демаскування (С.Л.Рубінштейн), який полягає в особливій операції аналізу

через синтез, що полягає в мисленнєвому включенні даного предмету чи явища в таку систему зв'язків, в якій виявляється ця латентна, замаскована якість [4, 424-425]. По-друге, проходження за зовнішні властивості предмету, за значення у сферу особистісних смислів (О.М.Леонтьєв), оскільки естетичне не знаходиться на поверхні, а має внутрішній, ідеальний план. По-третє, вихід за межі безпосередньо даного, постановка і досягнення індивідуально-своєрідної мети, що є розвитком діяльності з ініціативи самої особистості (Д.Б.Богоявленська). По-четверте, через переживання як переведення у «своє-живе» (М.В.Папуча).

В естетичному сприйманні чутливість до «слабких» сторін (слабких впливів) стає сильною. В даному контексті суттєва думка Е.В.Ільєнкова, який розвинене естетичне почуття розглядає вкрай цінним індикатором: воно швидше ніж наука відгукується на інтегральне, сукупне становище справ у реальному світі, дозволяє схопити образ цілісної життєвої ситуації до того, як вона буде проаналізована логікою мислення у поняттях, дозволяє побачити «ціле раніше частин» [3, 270]. Так, загострена, тонка естетична чутливість художника, розвинена сила його уяви відреагує на наявність, приміром, об'єктивно конфліктної ситуації значно швидше, гостріше, точніше, зафіксує її «за власним самопочуттям», розладом своєї організації із сукупною картиною дійсності (дозволить побачити «ціле раніше частин»). При цьому, в естетичній оцінці факту – його відчутті як прекрасного, чи трагічного, або комічного, – виявляється загальнолюдське значення факту. Людяно важливий факт одразу пробуджує розвинене естетичне почуття, уяву, викликає яскраві художньо забарвлені образи, при цьому раніше, ніж у самій дійсності завершилося формування відповідних їм прообразів, їх предмет. На факт, який не має серйозного відношення до людських потреб, інтересів, розвинене естетичне почуття просто не відгукується. (Недаремно, розвинене естетичне почуття невід'ємне в психологічному портреті генія, винахідника. Цікавою і сучасною в даному контексті звучить, зокрема, думка Е.В.Ільєнкова щодо поп-мистецтва: воно є «формою естетичної адаптації

людини до умов «відчуженого світу», ... «світу, який людство або подолає, або в якому загине» [3, 323]. А отже, і сучасні низькохудожні твори є дзеркалом, в якому відображається скалічена світом «відчуження» відчужена людина).

Розвинена мистецтвом чутливість до «слабких» сторін (естетична чутливість) реалізується в різних сферах людської життєдіяльності – науці, політиці, побуті, у ставленні до природи, іншої людини, до світу та ін. При цьому, підкреслимо, людина сприймає і перетворює світ в логіці об'єкту, враховуючи його індивідуальність, а не відповідно штампів, знань, стереотипів, передсуджень, а отже, не формально, а творчо. Людина діє не як пасивний об'єкт зовнішніх впливів, як гвинтик механізму суспільного життя, а як суб'єкт історичної дії, творча індивідуальність. (Про це ще глибше вказував свого часу С.Л.Рубінштейн, аналізуючи відношення «людина-світ»: з появою людини Всесвіт змінюється – включає в себе і людину. А відтак, зникає протиставлення «об'єкт-суб'єкт»: людина («суб'єкт») знаходиться в середині буття. Людина відчуває свою причетність до світу, перебуває в середині нього як суб'єкт життя. За такого підходу змінюється і розуміння об'єкту – буття як об'єкт включає в себе і суб'єкта [4, 348-350]).

Суттєвою для розуміння природи естетичного виступають погляди С.Л.Рубінштейна. В своїй останній роботі «Людина і світ» він аналізує основні відношення людини до світу – пізнання, споглядання і перетворення (дійово-практичне). Споглядальне відношення дозволяє людині досягнути сутність явища як значимого самого по собі, є ствердженням існування об'єкта. Споглядальність не є пасивність, страждальність, бездія людини, а інший у співвідношенні з дією, виробництвом спосіб відношення до світу – «спосіб чуттєвого естетичного відношення, пізнавального відношення» [4, 359]. Здатність бачити красу в мистецтві, природі – передумова естетичного відношення, появи споглядального відношення до іншої людини, до світу. В глибокому аналізі роботи С.Л.Рубінштейна А.С.Арсеньєв припускає, що споглядальне відношення є «формуючим особистість» в історіогенезі та

онтогенезі. «Таке відношення до Світу, – пише А.С.Арсеньєв, – ймовірно, було формуючим саму Людину і її психіку в антропогенезі. Воно ж має бути (хоча усвідомлення цього значною мірою втрачено сучасною людиною, що має для неї катастрофічні наслідки) провідним в онтогенезі, а тому складати основу систем виховання» [1, 142]. Воно, на думку А.С.Арсеньєва, має стати «критерієм оцінки власного життя індивіда, його відношень вчинків. Тоді і відбувається особистісний розвиток у власному сенсі слова» [1, 147]. І далі зовсім гостро: «А часу «розкачуватися» не залишилося тому, що проблеми екологічні, демографічні, моральні, політичні, медичні і т. д. набули нині глобального масштабу і такої гостроти, що буквально «беруть людину за горло» [1, 159].

Таким чином, естетичний акт (естетичне ставлення) відбудеться тоді, коли буде спогляданням. Проте, як співвідноситься естетичне ставлення до предмету з іншими відношеннями, які він здатен задовільнити – прагматичним, пізнавальним, терапевтичним, мистецтвознавчим (у випадку художнього твору) тощо? На наш погляд, питання може бути вирішеним в контексті ідеї гармонійних систем зв'язків Г.С.Батіщева. Гармонійні зв'язки здатні не залишатися поза і поряд з інерідними собі, не відштовхувати, а вміщувати їх у середину себе, знаходити місце і надавати конструктивну роль досвіду, зокрема, і досить негативному, як досвіду, що все ж таки вказує своїми антиноміями на вихід за свої межі – до гармонії [2, 351]. Це здатність вміщення і прийняття, сходження до нижчого без втрати своїх власних високих якостей. В цій логіці естетичне ставлення людини до світу вбирає в себе прагматичне, пізнавальне та ін., не як альтернативу, а можливі способи активності особистості адекватно актуальній життєвій ситуації не втрачаючи при цьому своїх власних особливостей. При цьому не тільки зберігається потенційна можливість перетворення ситуації і за «законами краси», а і прагматичне, пізнавальне та ін. відношення починають функціонувати в контексті інших функцій цілісної особистості з розвиненим естетичним ставленням до світу.

Література

1. Арсеньев А.С. Размышление о работе С.Л.Рубинштейна «Человек и мир» // Вопросы философии. – 1993. – № 5. – С. 130–160.
2. Батищев Г.С. Введение в диалектику творчества. – С.-Петербург: Изд-во РХГИ, 1997. – 464 с. – («Философы России XX века»).
3. Ильенков Э.В. Искусство и коммунистический идеал: Избр. статьи по философии и эстетике / Вступ. статья Мих. Лифшица. – М.: Искусство, 1984. – 349 с.
4. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с. – (Серия «Мастера психологии»).
5. Шпет Г.Г. Эстетические фрагменты. – М.: Директ-Медиа, 2008. – 257 с.

Відомості про автора: **Шилова Галина Петрівна**

Тематичний напрямок конференції:

3.Психологічні проблеми особистості в кризовому суспільстві

Тема: Естетична активність і кризове суспільство.